

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 86 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בירך על המאכל ונזכר שהוא יום צום, מה עליו לעשות?

מיצד יתכן לפסוק שהאוכל דבר איסור בשוגג לא יברך?

כתב הרמב"ם (פ"א מברכות ה"א) 'כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשוגג אינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף', ותימה כיצד יתכן לומר שהאוכל דבר איסור בשוגג לא יברך, הרי כיון ששגג וחשב שהוא דבר היתר ודאי בירך עליו? ואף שיש נפק"מ לענין ברכה אחרונה אם נודע לו דבר האיסור לאחר אכילתו, אך דברי הרמב"ם הם גם כלפי ברכה ראשונה, ובזה לא שייך לומר שבשוגג לא יברך.

וצ"ל שאף לגבי ברכה ראשונה יש נפק"מ אם הוציא בברכתו אחר שאוכל דבר היתר, דכיון שאין ברכה על דבר איסור נמצא שברכתו אינה ברכה ואף האחר לא יצא בזה יד"ח.

ועוד נפק"מ יש כלפי האדם עצמו שבירך ואכל דבר איסור בשוגג, ולאחר שנודע לו שהוא דבר איסור רוצה להמשיך ולאכול דבר היתר מכח הברכה שבירך בראשונה, וע"ז כתב הרמב"ם שברכתו הראשונה על דבר איסור היא אינה ברכה ועליו לחזור ולברך על דבר ההיתר.

בשערי תשובה (בסי' תקס"ח ס"ק א') הביא את דברי הברכי יוסף שאדם שבירך על המאכל ולאחר הברכה נזכר שהוא יום צום, שיאכל פחות מכזית כדי שיהא לברכה על מה לחול ולא תהא ברכתו לבטלה, והתענית עולה לו שהרי אכל פחות מכזית.

אך השערי תשובה עצמו צידד שלא יאכל כלל מחמת התענית, אלא יאמר מיד שנזכר בשכמל"ו, משום שלא אמרינן לאדם לעבור על איסור בקום ועשה כדי שברכתו לא תהא לבטלה, ופסקו כן להלכה מרנן הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר זצ"ל.

אלא שברמ"א (סי' רע"א ס"ה) לגבי קידוש והבדלה כתב דאדם ששכח לקדש עד לאחר שבירך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל, יקדש על הפת ואח"כ יאכל, אבל בהבדלה כיון שאין מבדילין על הפת יאכל תחילה כדי שלא תהא ברכתו לבטלה.

ובמג"א שם (שם ס"ק י"ב) הביא שבתשובת מהר"ם בשם ריצב"א חלק על דברי הרמ"א וכתב שלא יאכל אלא יבדיל, שהרי אסור לאכול קודם הבדלה.

ונמצא שדברי השערי תשובה לגבי צום הם כדברי המג"א לגבי הבדלה ודלא כדעת הרמ"א, וא"כ דברי השערי תשובה אינם להלכה שהרי במ"ב שם פסק כדעת הרמ"א, וכיצד פסקו רבותינו שבצום אף אם בירך לא יאכל כדברי השערי תשובה?

וכן צריך עיון מדברי המ"ב עצמו (סי' תקט"ו ס"ק ה') שכתב דמשמע מסתימת הפוסקים שאם הכניס לפיו פרי מוקצה ביו"ט (כגון שנקטף ביו"ט) אפילו אם כבר בירך עליו אסור לבלוע דמוקצה הוא כשאר אכילת איסור, ולא אמרינן ליה לאכול דבר איסור כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, וא"כ קשה כיצד לגבי הבדלה פסק המ"ב כדעת הרמ"א שיאכל קודם הבדלה כדי שברכתו לא תהא לבטלה.

והנה כתב השו"ע (רע"א ס"ה) "שנים שהיו שותים ואמרו בואו ונקדש קידוש היום נאסר עליהם לשתות עד שיקדשו, ואם רצו לחזור ולשתות קודם שיקדשו אף על פי שאינם רשאים, צריכים לחזור ולברך תחלה בורא פרי הגפן ואחר כך ישתו", והיינו דפסק השו"ע שאע"פ שאסורים לשתות קודם קידוש מ"מ אם רצו לעבור על האיסור ולשתות, עליהם לברך שוב בורא בפה"ג משום היסח הדעת.

שתי קושיות על דברי השו"ע

וצ"ב כיצד כתב השו"ע דין לרשעים שאינם רוצים לקיים את דינם ולקדש, דמ"מ יברכו שוב בורא בפה"ג משום היסח הדעת, ועוד דעצם הדין צ"ב אמאי יברכו על שתיה כזאת, הרי פסק השו"ע (קצ"ו ס"א) "אכל דבר איסור אע"פ שאינו אסור אלא מדרבנן אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף".

ובמ"ב (שם סק"א) הוסיף דאפילו אם האיסור אינו אסור בעצם, אלא כל האיסור הוא משום שאסר על עצמו דבר זה ג"כ אין מברכים, ובשעה"צ (סק"א) כתב דמקורו הוא מהתוספתא גבי יין לנזיר ודלא כמו שהביא בשע"ת בשם גדול אחד שמברכין על איסור נדר.

ולכאורה היה נראה לומר דמה שנפסק שאין מברכין על דבר איסור, זה דוקא באיסור חפצא כמו מאכלות אסורות ונדר שאוסר את החפץ עליו, אבל באיסור גברא שהאוכל עצמו מותר ורק הגברא אסור באכילה מברכין, ולכך מברכין על אכילה קודם קידוש שזהו רק איסור גברא.

אך אין לומר כן דבמ"ב (בסי' ר"ד ס"ק מ"ו) כתב דאם אוכל מאכל של היתר בזמן האיסור, כגון חולה ביום הכיפורים מברך עליו, דכיון שסכנתא הוא התירא קאכיל, ואדרבה מצוה קעביד להציל נפשו, ולכך אי"ז בכלל שאר דבר איסור דקיימא לן שאין מברכין עליו.

ומבואר שסיבת הברכה היא משום פיקוח נפש, אך בלי פיקוח נפש אע"פ שאיסור אכילה ביוה"כ הוא רק איסור גברא לא יברך, וא"כ קשה כיצד כתב השו"ע שיברכו בלי קידוש הרי לא מברכים על אכילת איסור?

החילוק בין אכילה קודם קידוש והבדלה לשאר האיסורים

ונראה בזה, דהנה בשו"ע (רצ"ו ס"ג) כתב "אם אין לו יין ולא שכר ושאר משקין, יש אומרים שמותר לו לאכול, ויש אומרים שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל", וצ"ב איך מותר לו לאכול הרי אסור לאכול קודם הבדלה.

וצ"ל דיסוד איסור אכילה קודם הבדלה אינו אלא מחמת המצוה, שכיון שמוטל עליו כעת להבדיל אסור לו לאכול קודם הבדלה, אך כשאין לו יין אין הוא מחוייב במצוה וממילא אין מניעה שיאכל קודם הבדלה.

וכן מבואר בדברי במג"א לענין קידוש (בסי' רס"ט ס"ק א', עי' בזה במ"ב שם סק"א) שמתיר ליתן לקטן לאכול קודם קידוש, ותימה הרי אפי' איסור דרבנן אסור לספות לקטן בידים, אך לפי מה שנתבאר שהאיסור נובע רק מחמת המצוה, א"כ שפיר יש לומר שא"ז שייך בקטן כיון שאינו מחויב במצוות קידוש, וממילא לא שייך בו איסור האכילה.

ולפי"ז נראה דהא דאין מברכים על אכילת איסור זהו דוקא על דבר שהוא אסור באיסור אכילה, בין שהוא אסור מחמת המאכל עצמו, בין שהוא אסור מחמת האדם האוכל, אבל כשהאיסור הוא מחמת המצוה המוטלת עליו כגון באכילה קודם קידוש והבדלה שכל האיסור נובע מחמת מצוות קידוש והבדלה, בזה לא

מצינו שאין עליו ברכה, והרי זה כמו אכילה במקום ביטול מצות עשה שהאוכל אינו אסור אלא ע"י האכילה מבטל מצוה ולא מצינו שאין עליו ברכה.

וכפי שלא מצינו שאדם האוכל חוץ לסוכה לא מברך, דבאכילתו אינו עובר על איסור אלא מבטל את המצוות עשה של סוכה, וכפי שהוכיח הרעק"א (סוכה כ"ה ע"א) שאין איסור באכילה חוץ לסוכה, שאם היה איסור למה שייך בזה הפטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה, והרי עובר על איסור בידים כשאוכל חוץ לסוכה, וע"כ שיש בזה רק מצוות עשה של אכילה בסוכה ולכך כשעוסק במצוה אחרת פטור ממצוה זו (ואם נימא שלא מברך יהא דבר פלא, שאם אוכל כזית חוץ לסוכה יברך שהרי אין בזה איסור כלל, אך אם מוסיף ואוכל כביצה לא יברך, שהרי עבר בזה על איסור אכילה חוץ לסוכה).

החיבור בין דברי השערי תשובה לדברי הרמ"א

ולפי"ז נראה דבאכילת דבר איסור בין בגברא ובין בחפצא, ההלכה היא כדברי השערי תשובה שאף אם בירך לא יאכל, שלא אומרים לאדם לעבור על איסור בקום ועשה כדי להצילו מברכה לבטלה, וכפי שפסק המ"ב לענין פרי מוקצה ביו"ט, אך בקידוש והבדלה הדבר שונה, דכל האיסור בהם נובע מחמת המצוה, וזה דוקא בשעה שהמצוה מוטלת עליו, אבל כשאין לו יין לקידוש או להבדלה אין עליו את המצוה וממילא אין לו איסור לאכול קודם קידוש או הבדלה.

ונראה דאפילו אם כבר היה לפניו יין והתחייב בקידוש, ונשבר הבקבוק, נפטר באותו הרגע מן המצוה, דמצות הקידוש היא מצוה שמתחדשת כל רגע ורגע ובזמן שאין לו יין פטור מקידוש והבדלה, וממילא מותר באכילה קודם קידוש והבדלה.

ולפי"ז י"ל דהטעם שכתב הרמ"א שאם בירך קודם הבדלה יאכל מעט כדי שלא תהא ברכתו לבטלה הוא משום שכיון שבירך וצריך לאכול מחמת הברכה אין הוא יכול כרגע להבדיל ופטור בזמן זה מהבדלה וממילא אין לו את איסור האכילה קודם הבדלה.

ועי' בס' פסקי תשובה (סי' פ"ח) שהביא משו"ת שערי ידעה (ח"א סי' כ') אודות מי שלא קידש בליל שבת שמקדש ביום, האם מותר לו לשתות מים קודם שחרית שהרי הוא לפני קידוש? ומסיק דכיון שא"א לקדש קודם תפילה א"כ אין עליו חובת קידוש ומותר לו לשתות בלא קידוש.

וא"כ נמצא דדברי השערי תשובה ודברי הרמ"א אינם סותרים כלל דהיכא שבירך ולפניו אכילת איסור לא אמרינן שיעבור על האיסור בקום ועשה כדי להנצל מאיסור ברכה לבטלה, ובזה איירי השערי תשובה שהרי קאי על אכילה בצום שהיא אכילת איסור ולכך כתב שאף אם בירך לא יאכל, וכן המ"ב בהלכ' יו"ט קאי על אכילת פרי מוקצה שהוא איסור בעצם, אך הרמ"א כתב את דבריו דוקא על איסור אכילה קודם הבדלה, דבכה"ג ליכא למצוה וכפי שנתבאר.

ולפי"ז מבואר מדוע כתב השו"ע את הדין לרשעים האוכלים קודם הקידוש, דלפמש"נ האכילה לפני קידוש אינה איסור בעצם אלא מחמת המצוה ולא חשיבי רשעים ממש בכך, ועדיין צ"ע.

ולמעשה: פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' כ' וח"ה סי' כ"ה אות א') בשם השדי חמד כדברי השערי תשובה והמ"ב הנ"ל, וה"ה מי שבירך על דבר מאכל ונתעורר לו איזה חשש איסור במאכל או אפילו חומרא שיש לה על כל פנים מקור, אינו חייב מחמת איסור ברכה לבטלה לאכול ולהכניס עצמו לחשש איסור בקום ועשה, אלא צריך הוא לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כמבואר בשו"ע לעיל (סי' ר"ו ס"ו).

המסר הגדול הנלמד מפנחס

האזה"ח הק' (בספר ליקוטי אור החיים פרשת פנחס) כותב דבר נפלא הנלמד מפנחס שהוא מוסר השכל גדול לכל אחד בכל מהלך החיים, דהנה על הפסוק 'והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם' אומרים חז"ל (בזבחים ק"א ע"ב) ומובא ברש"י על הפרשה שאף על פי שכבר ניתנה כהונה לזרעו של אהרן לא ניתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עימו ולתולדותיהם שיוולדו לאחר המשחתן, אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה וכלשון חז"ל: 'לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי'.

והקשה האור החיים מדוע מלכתחילה נגרע חלקו של פנחס משאר בני אהרן, שהוא היה היחידי מכל זרע אהרן שלא נתכהן במשך ארבעים שנה עד לאחר הריגת זמרי?

ומיישב שידע הקב"ה שפנחס עתיד להרוג את זמרי ובכך קינא את קנאתו של הקב"ה, והציל את כל עם ישראל, ובזכות זה זכה ל'בריתי שלום' שזכה לחיות לעולם, כפי שאמרו חז"ל ש'שלום' היינו שלום עם מלאך המוות, והוא עתיד להיות מבשר הגאולה, וכל הכהנים גדולים בזמן בית ראשון יצאו ממנו, ובספרי אף הוסיף שכל הכהנים גדולים תמיד ייצאו ממנו.

ולכך כיון שידע הקב"ה את השכר העצום שמצפה לפנחס במעשה זה, הוא השאירו זר במשך ארבעים שנה, שאם פנחס היה כהן קודם מעשה זמרי ספק אם היה 'מקנא את קנאתי', שהרי בהריגת זמרי הוא עלול להטמא ואסור לכהן להטמאות למת, ואכן בתרגום יהונתן בן עוזיאל כתב שאחד מעשרה ניסים שנעשו לפנחס הוא שזמרי וכזבי לא מתו עד שעזבם פנחס כדי שלא יטמא, ועל כן מלכתחילה לא נתן הקב"ה לפנחס את הכהונה כדי שיזכה בהריגת זמרי לכל הדברים הנשגבים הללו.

ואמנם אין לנו כלל השגה בפנחס שהוא אליהו הנביא, אבל בכ"ז נתאר לעצמינו איך אנו היינו מרגישים במצב של פנחס, שהרי אהרן וארבעת בניו נתקדשו בקדושת הכהונה מיד אחר הקמת המשכן, כולם עבדו במקדש, כולם אכלו קדשים ותרומה וקיבלו מתנות כהונה, ורק אחד ויחיד מכל זרע אהרן לא קיבל את הגדולה המפוארת הזו, רק אחד ויחיד מכל המשפחה, לא קיבל את כל השפע העצום של קדושת הכהונה, פנחס ראה את כל אחיו ומשפחתו עובדים בבית המקדש, ולו לבדו אסור לגשת כי הוא זר ולא נמשח לכהונה.

מה כל אדם היה חושב במשך השנים הארוכות הללו? בודאי הוא היה חושב לעצמו, מה פשעי ומה חטאתי, מדוע אני נגרע יחידי ומופלה מכל משפחתי, הלא זו עגמת נפש וצער שאין לשער ולתאר, אך האמת היא שכל מה שנחסר לו זה כדי לתת לו בעתיד מתנות כפולות ומכופלות שבהם יזכה הוא יחיד מכל בני משפחתו.

והמוסר השכל שיש ללמוד מכך, שלעיתים אדם חושב לעצמו מדוע אני שונה מכל האחרים, מדוע רק לי אין מה שיש לאחרים, למה נגרע חלקי, ואינו יודע ש'אלוקים חשבה לטובה', דאדם צריך לשנן לעצמו שהקב"ה נותן לכל אחד את מה שהוא צריך, ואף אם נמנע ממנו דבר שיש לאחרים, והוא בעיניו כצרה וחסרון, עליו לדעת שעוד עשויה לצמוח לו מכך טובה כפולה ומכופלת, וישיג בזה מעלות גדולות ונשגבות.

(נכתב ע"י אחד השומעים)